

FEDOROWICZ ZYGMUNT JÓZEF] *was jęzo*

/1889-1973/, pseud. "Albin", "Pani Maria", "Józef"

Urodził się 11 marca 1889 w Warszawie w środowisku inteligencji jako syn Karola i Anny z domu Kałabuńskiej.

9 Kończy /1908/ Gimnazjum E. Konopczyńskiego i podejmuje pracę oświatową wśród robotników, za co w 1909 jest więziony. Następnie rozpoczyna studia uniwersyteckie: w l. 1909-1910 na wydziale matematyczno-fizycznym w Lovain /Belgia/, a w l. 1911-1914 na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w l. 1913-14 jest asystentem w Zakładzie Anatomii Porównawczej.

3/10 Wybuch I wojny światowej zastaje go w Wilnie; tu w 1914 z ramienia Kasy im. J. Mianowskiego prowadzi badania fauny w okolicach miasta. W tymże czasie /sierpień 1914/ zmienia stan cywilny poślubiając Marię Jurewiczównę. Nie mogąc powrócić ~~do Krakowa~~ do Krakowa pozostaje w Wilnie i zajmuje się organizowaniem szkolnictwa polskiego oraz uczy w szkołach prywatnych, a także współpracuje z Dziennikiem Wileńskim i przez cały czas pobytu na tym terenie utrzymuje kontakt z prasą miejscową i warszawską.

Od 1915 do 1918 jest członkiem Komitetu Polskiego i nauczycielem w polskim gimnazjum, którego dyrektorem zostaje w 1917.

Po zakończeniu wojny kontynuuje pracę naukową, uwieńczoną w 1919 doktoratem filoz. w Uniwersytecie Jagiellońskim.

W 1920 jako ochotnik zgłasza się do Wojska Polskiego, gdzie działa w zakresie polityczno-oświatowym w III Oddziale Sztabu Generalnego WP. Po demobilizacji jesienią tegoż roku wraca do Wilna do pracy w szkolnictwie i do działalności politycznej.

W grudniu 1920 obejmuje stanowisko wicedyrektora Departamentu Oświaty, a w 1921 zostaje dyrektorem Gimnazjum im. Króla Zygmunta Augusta.

W okresie Litwy Środkowej pełni funkcję pierwszego wicemarszałka Sejmu Wileńskiego, który w 1922 uchwalił przyłączenie Ziemi Wileńskiej do Polski /wcześniej - w 1921 uczestniczy w charakterze rzeczoznawcy w polsko-litewskich rokowaniach w Brukseli/.

Następnie koncentruje się na pracy w szkolnictwie, gdzie kolejno zajmuje stanowiska: od 1924 - wizytatora szkół, kuratora Okręgu Szkolnego Wileńskiego, naczelnika wydziału w kuratorium i od 1927 - ponownie wizytatora.

W 1931 ze względów politycznych /aktywny działacz Stronnictwa Narodowego/ zostaje przeniesiony na emeryturę /w wieku 42 lat!/. Pracuje wówczas - do 1939 - w redakcji Dziennika Wileńskiego, z którym, jak i z prasą warszawską utrzymywał stały kontakt. Oprócz publikacji naukowych jest autorem paru tysięcy artykułów i notatek publicystycznych o treści polityczno-społecznej.

10 Podczas pierwszej okupacji sowieckiej i następnie litewskiej F. działa w strukturach konspiracyjnych Stronnictwa Narodowego. Po przyłączeniu w 1940 Litwy do ZSRR, zagrożony aresztowaniem, próbuje przedostać się do Warszawy, ale zatrzymany przy przekraczaniu granicy zostaje osadzony w więzieniu w Kownie.

W czerwcu 1941 wydostaje się z więzienia opuszczonego przez straż i wraca do Wilna, gdzie wznawia przerwana pracę konspiracyjną.

W marcu 1942 Rząd RP w Londynie powołuje go na stanowisko Delegata Rządu na woj. wileńskie i nowogródzkie /z czasem tylko wileńskie/. W tym okresie F. ściśle współdziałała z komendantami Okręgu Wileńskiego AK → ppłk. A. Krzyżanowskim /"Wilk"/ i → ppłk. J. Kulikowskim /"Ryngraf"/. Kilkakrotnie przedostaje się do Warszawy na spotkania z Delegatem Rządu RP na Kraj. 15 lipca 1944 podczas spotkania z "Wilkiem" i → Konwentem Stronnictw Politycznych odmawia ujawnienia Delegatury Rządu przed władzami sowieckimi. 30 sierpnia 1944 zostaje aresztowany przez NKWD.

Przez 14 miesięcy przebywa w więzieniu śledczym w Wilnie - z kilkutygodniową przerwą na pobyt w więzieniu na Łubiance w Moskwie, dokąd przewieziono go w maju 1945 prawdopodobnie w związku z procesem Jankowskiego i gen. Okulickiego.

W listopadzie 1945 sąd wojskowy w Wilnie oskarża go o działanie na szkodę ZSRR w czasie wojny i skazuje na 10 lat robót przymusowych w obozie pracy. Po odbyciu pełnego wyroku w różnych łagrach od Archangielska po Karagandę skierowano go na przymusowe osiedlenie w Kazachstanie. Dopiero w grudniu 1955 starania rodziny o jego repatriację zakończyły się pozytywnym wynikiem.

Po krótkim pobycie we Wrocławiu F. przenosi się w 1956 do Warszawy i zaczyna pracę na stanowisku adiunta /później docenta/ w Instytucie Zoologii PAN.

W 1970 przechodzi na emeryturę, ale kontynuuje prace naukowo-badawcze w zakresie historii zoologii w Polsce i pełni funkcję sekretarza "Memorabilia Zoologica".

Do 1968 opublikował około 50 prac naukowych.

Zmarł w Warszawie 3 lutego 1973 i został pochowany na Cmentarzu Bródnowskim. Był odznaczony: Krzyżem Oficerskim Orderu Polonia Restituta /1923/, Orderem Wojennym Virtuti Militari V klasy /1944/, Złotym Krzyżem Zasługi z Mieczami /1944/, Krzyżem Armii Krajowej /1970/.

Relacja Zdzisława Fedorowicza

R. Korab-Żebryk, Operacja wileńska AK, W-wa 1985, PWN

E. Duraczyński, Między Londynem a Warszawą, W-wa 1986, PIW

E. Banasikowski, Na zew Ziemi Wileńskiej, Paris 1988, Editions Spotkania

J. Erdman, Droga do Ostrej Bramy, W-wa 1990, PWN

L. Tomaszewski, Kronika Wileńska 1941-1945, W-wa 1992, Pomost

Jan Malinowski

] 64